

**You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Seminarium szkoleniowe "Stare druki i ich konserwacja" : Toruń, 18-19 kwietnia 2016 r.

Author: Maria Kycler, Bogumiła Warząchowska

Citation style: Kycler Maria, Warząchowska Bogumiła (2016). Seminarium szkoleniowe "Stare druki i ich konserwacja" : Toruń, 18-19 kwietnia 2016 r.. "Bibliotheca Nostra. Śląski Kwartalnik Naukowy" (2016, nr 2, s. 139-144).

Uznanie autorstwa - Na tych samych warunkach - Licencja ta pozwala na kopiowanie, zmienianie, rozprowadzanie, przedstawianie i wykonywanie utworu tak długo, jak tylko na utwory zależne będzie udzielana taka sama licencja.

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

MARIA KYCLER¹
BOGUMIŁA WARZACHOWSKA²

SEMINARIUM SZKOLENIOWE
„STARE DRUKI I ICH KONSERWACJA”
TORUŃ, 18-19 KWIETNIA 2016 R.

„Stare druki i ich konserwacja” to tytuł seminarium szkoleniowego zorganizowanego w dniach 18-19 kwietnia 2016 r. w Bibliotece Diecezjalnej w Toruniu przez Federację Bibliotek Kościelnych FIDES. Udział w szkoleniu wzięli pracownicy piętnastu bibliotek naukowych, gromadzących zbiory zabytkowe.

Odpowiedzialność za część merytoryczną spoczęła na pracownikach Zakładu Konserwacji Papieru i Skóry Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, które pod kierunkiem prof. dr hab. Elżbiety Jabłońskiej wygłosiły cykl wykładów poświęconych różnym aspektom konserwacji starych druków oraz – jako czynne konserwatorki zabytków – przygotowały pokaz wybranych projektów konserwatorskich, realizowanych w oparciu o zagrożone obiekty Archiwum Akt Dawnych Diecezji Toruńskiej i Biblioteki Diecezjalnej.

Spotkanie otworzył wykład E. Jabłońskiej pt. *Lepiej zapobiegać niż leczyć. Konserwacja zapobiegawcza zabytkowych księgozbiorów*. Prelegentka zdefiniowała pojęcia ‘konserwacji zapobiegawczej’ i ‘konserwacji-restauracji’, a następnie bardzo obszernie i szczegółowo omówiła zasady przeprowadzania audytu konserwatorskiego. Ma on na celu zdefiniowanie zagrożeń, m.in.: określenie stanu technicznego budynku biblioteki, ocenę pomieszczeń magazynowych (ich umiejscowienie, stan techniczny, umeblowanie, oświetlenie, infrastrukturę), przeprowadzane kontrole bezpieczeństwa (BHP i PPOŻ), prawidłowe rozmieszczenie zabytkowych zbiorów na półkach wraz z uwzględnieniem zastosowanych opakowań ochronnych oraz stan zachowania zbiorów pod kątem zniszczeń mechanicznych, fizykochemicznych i biologicznych. E. Jabłońska zwróciła uwagę, że przy określaniu zagrożeń zbiorów należy brać pod uwagę historię badanego księgozbioru

¹ Biblioteka Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach.

² Uniwersytet Śląski w Katowicach. Biblioteka Teologiczna.

lub pojedynczego obiektu – analiza ich dziejów pozwala sprecyzować, które z czynników niszczących nadal wpływają degradująco. Wśród czynników wewnętrznych wskazała na chemiczną i fizyczną stabilność zabytkowych obiektów, surowce z których zostały wykonane oraz procesy technologiczne wykorzystane do produkcji. Na liście czynników zewnętrznych negatywnie oddziałujących na księgozbiory wyszczególniła przede wszystkim nieprawidłowe warunki przechowywania, w tym: niewłaściwą/niestabilną temperaturę i wilgotność powietrza, zanieczyszczenia atmosferyczne i pyłowe, zanieczyszczenia gazowe (np. SO_2 , NO_2 , O_3 , H_2S), oświetlenie (w zakresie światła widzialnego, podczerwieni i ultrafioletu), zabrudzenia i zaplamienia, katastrofy naturalne, kradzieże, akty wandalizmu. Do destrukcji zbiorów przyczyniają się też nieprofesjonalnie wykonywane prace introligatorsko-konserwatorskie. Prelegentka podkreśliła, że działania biblioteki w zakresie konserwacji zapobiegawczej należy skoncentrować na właściwym przechowywaniu i ekspozycji zbiorów, wykorzystując skalibrowane urządzenia do pomiaru parametrów mikroklimatycznych. Zabytkowe książki powinny być całkowicie wyłączone z obiegu czytelniczego.

W kolejnym wykładzie pt. *Zagrożenia biologiczne w archiwach i bibliotekach kościelnych – jak diagnozować i zapobiegać* Joanna Karbowska-Berent zwróciła uwagę jak istotne znaczenie dla przetrwania zasobów bibliotecznych ma ich zabezpieczenie przed wpływem czynników biologicznych. Nawet nieznaczne odstępstwa od optymalnych warunków przechowywania mogą bowiem skutkować nadmiernym rozwojem mikroorganizmów (grzybów, promieniowców i bakterii), owadów oraz gryzoni. Prelegentka – w oparciu o bogaty materiał ilustracyjny – uczyła jak rozpoznać atak na pergamin, papier i oprawy książek różnych grup drobnoustrojów, a także larw i następnych postaci rozwojowych owadów. Zwróciła uwagę na zniszczenia wywołane przez najczęściej spotykane w polskich bibliotekach owady – żywiaka chlebowca, kołatka domowego, pustosza kradnika, tykotka pstrego, mrzyka muzealnego i krostowca, skórnika słonińca, szubaka dwukropka, a także gryzki i rybiki cukrowe. J. Karbowska-Berent obszernie omówiła sposoby zabezpieczenia materiałów bibliotecznych przed mikroorganizmami oraz owadami; scharakteryzowała wybrane metody ochrony, m.in. sterylizację, dezynfekcję, dezynsekcję oraz fumigację. Stosowane w bibliotekach metody zwalczania drobnoustrojów i owadów stały się przedmiotem żywej dyskusji bibliotekarzy.

Profilaktyka konserwatorska – bezpośrednie zabezpieczenie woluminów (pudła, obwoluty, nauka ostrożnego manipulowania zabytkiem) to temat wystąpienia Doroty Jutrzenki-Supryn. Pokrowce, pudła, obwoluty stanowią – oprócz właściwego przechowywania zabytków – najistotniejszy element ich ochrony. Wykonane z materiałów zgodnych z wytycznymi konserwatorskimi zapobiegają uszkodzeniom mechanicznym i fizyko-chemicznym zbiorów, ograniczają rozprzestrzenianie się drobnoustrojów i owadów, ułatwiają prze-

mieszczanie obiektów w sytuacjach kryzysowych. Prelegentka scharakteryzowała normy dedykowane dla papieru: DIN-ISO 9706 oraz kartonu: DIN-ISO 16245 A i DIN-ISO 16245 B, a także dla materiałów do przechowywania zbiorów fotograficznych, płyt CD, taśm magnetycznych i mediów mieszanych. Zwróciła uwagę na rozwój nowych technologii opakowań aktywnych zawierających zeolity, które pochłaniają szkodliwe substancje, przedłużają trwałość, a nawet poprawiają stan opakowanego obiektu. Nowością stały się materiały inteligentne, wykorzystujące nanotechnologie, a monitorujące stan zabytku i jego otoczenie, np. system corrosion intercept, który służy do zabezpieczenia wyrobów rzemiosła artystycznego, kolekcji monet i medali. Na zakończenie wystąpienia D. Jutrzenka-Supryn zaprezentowała różne typy pudeł ochronnych; zaakcentowała potrzebę tworzenia opakowań dostosowanych do konkretnych obiektów, gdyż tylko zindywidualizowana konstrukcja w pełni je ochrania, zabezpiecza dodatkowe elementy (okucia, pieczęcie) oraz ułatwia bezpieczną manipulację. Podkreśliła, że w realizacjach konserwatorskich wykonywane są pudła eksponujące walory estetyczne chronionych zabytków oraz kopie pudeł historycznych.

Temat *Ocena stanu zachowania i wartościowanie zabytkowych księgozbiorów jako narzędzie pomocne w typowaniu obiektów do konserwacji* referowała Małgorzata Pronobis-Gajdzis. Po przedstawieniu definicji projektowania konserwatorskiego jako „opracowania na podstawie wyników wielodyscyplinarnych badań oraz analizy wartościującej i diagnozy konserwatorskiej programu i projektu konserwatorskiego wyznaczającego zasadnicze założenia, cel i zakres niezbędnych działań, harmonogram zadań (postępowanie konserwatorskie) ułożonych we właściwej kolejności wraz z propozycjami metod i materiałów oraz określającego planowany efekt końcowy, dokonane zgodnie z zasadami etyki konserwatorskiej, dobrej praktyki i podporządkowane dobru obiektu” prelegentka scharakteryzowała cechy dobrego projektu konserwatorskiego. Zwróciła uwagę na metodę stanfordzką wykorzystywaną do statystycznej oceny stanu zachowania księgozbiorów, omówiła kryteria i reguły, według których dokonuje się klasyfikacji obiektów oraz ustalenia udziału poszczególnych kategorii stanu zachowania w próbie reprezentatywnej. M. Pronobis-Gajdzis zademonstrowała kolejne etapy konserwacji zapobiegającej na przykładzie projektu realizowanego w Bibliotece Wyższego Seminarium Duchownego „Hosianum” i Wydziału Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.

Kolejne wystąpienie Małgorzaty Pronobis-Gajdzis przedstawiało *Współczesne tendencje konserwacji – restauracji zabytkowych kodeksów*. Prelegentka zwróciła uwagę na poszanowanie oryginalnej substancji dzieła, zaznaczając, że z długoletniego doświadczenia własnego nie zawsze jest to przestrzegane. Uświadamiała zebranym, że każdy obiekt przeznaczony do ochrony wymaga szczegółowych badań konserwatorskich i współpracy z wieloma specjalistami z zakresu fizyki, chemii i biologii. Działania zespó-

lowe specjalistów dziedzinowych i konserwatorów pozwolą na wnikliwą ocenę zmian artefaktu, a także wskażą na wszelkie zbędne ingerencje i nieprawidłowości związane z dotychczasową ochroną obiektu. Prelegentka podkreśliła również, że dla prawidłowego przebiegu procesów konserwatorskich ważna jest szeroko pojęta świadomość społeczna dotycząca ochrony dóbr kultury, a także świadomość właściciela i inwestora o wartości obiektu oraz merytoryczne przygotowanie i odpowiedzialność konserwatora za powierzone mu mienie. Mówczyni apelowała do zebranych, aby podejmując lub zlecając prace konserwatorskie nie dopuścić do uszkodzenia struktury dzieła, a tym samym nie podejmować działań, które bezpowrotnie zniszczą chroniony obiekt.

W wystąpieniu Doroty Jutrzenki-Supryn *Pozyskiwanie funduszy – przygotowanie i prowadzenie projektów dofinansowanych przez struktury państwowe i samorządowe* zostały zaakcentowane sposoby zdobywania finansów na działalność konserwatorską. Temat niezwykle ważny zwłaszcza, że instytucje kultury standardowo od lat są niedoinwestowane i niedoposażone. Zabieganie o dodatkowe fundusze niejednokrotnie pozwalają tym placówkom na dalsze funkcjonowanie, dlatego podkreślono znaczenie osobistych kontaktów i umiejętną współpracę z różnymi instytucjami w kraju i zagranicą. Prelegentka zaznajomiła słuchaczy z podstawowymi zasadami pozyskiwania finansów, które najczęściej pochodzą ze środków publicznych, w znacznej mierze z budżetu państwa lub z kwot przyznanych poszczególnym samorządom. Inną formą finansowania prac konserwatorskich są coraz częściej pojawiający się darczyńcy prywatni reprezentujący dobrze prosperujące firmy, jak również sponsorzy indywidualni świadomi wartości chronionych dzieł. Spory udział w ochronie dóbr kultury ma Ministerstwo Nauki, które z funduszy przeznaczonych na działalność upowszechniania nauki wspiera granty i inne nowatorskie projekty. Znaczna część prac rekonstrukcyjnych prowadzona jest dzięki środkom unijnym, a w znacznym stopniu z Funduszu Norweskiego.

W dalszej części referatu przybliżono wykorzystanie Funduszy Norweskich na konkretne działania konserwatorskie m.in. ochronę cieszyńskiego dziedzictwa piśmienniczego z Książnicy Cieszyńskiej, ze zbiorów zakonu Bonifratrów, dokumentów z parafii ewangelicko-augsburskiej oraz z Archiwum Państwowego w Cieszynie. Wybrane obiekty z tych instytucji poddano konserwacji i digitalizacji, a w konsekwencji wprowadzono je do obiegu naukowego i publicznego. Podobne zabiegi konserwatorskie poczyniono w Zakładzie Narodowym im. Ossolińskich we Wrocławiu na starych drukach, rękopisach i materiałach kartograficznych. Fundusze Norweskie zainwestowano również w Kościół Pokoju w Świdnicy, przywracając świetność luterkańskiej enklawy poprzez renowację organów, rewitalizację cmentarza, przebudowę plebanii gdzie założyła swoje miejsce biblioteka z cennymi starymi drukami i umieszczono zbiory archiwalne. Wspomniano

także o ratowaniu starych druków w Bibliotece Seminaryjnej w Sandomierzu i obszernej kolekcji dzieł wymagających ingerencji konserwatorów.

Istotnym elementem upowszechniania kultury jest działalność wystawiennicza. Najczęściej ekspozycje przygotowywane są na bazie własnych materiałów, ale często dla podkreślenia rangi wydarzenia uzupełnia się wystawę o wypożyczone eksponaty. W kolejnym referacie przedstawionym przez Dorotę Jutrzenkę-Supryn na temat *Przygotowania umów na wypożyczenie obiektów na wystawy czasowe* przybliżono procedury związane z udostępnianiem eksponatów na wystawy. Prelegentka przedstawiła szczegółowo zasady obowiązujące przy wypożyczaniu cennych zbiorów na wystawy czasowe. Podkreśliła ważność dopełnienia i przestrzegania procedur formalno-prawnych, a zwłaszcza przygotowania dwustronnych umów, polis ubezpieczeniowych, listu intencyjnego, a także zapewnienia właściwego i bezpiecznego transportu. Zaznaczono, że prawidłowo przygotowany wniosek o wypożyczenie eksponatu gwarantuje w znacznej mierze jego bezpieczeństwo. Istotnym uzupełnieniem czasowego wypożyczenia dzieła jest bieżące prowadzenie historii obiektu z uwzględnieniem tematu wystawy, miejsca i czasu ekspozycji. Tak szczegółowo prowadzona dokumentacja umożliwia ochronę eksponatu i wskazuje na szerokie wykorzystanie zgromadzonych obiektów.

Końcowym efektem seminarium – po bogatym i różnorodnym zestawie referatów – była część praktyczna, w której odniesiono się do wcześniejszych wystąpień, zwłaszcza do wykładu J. Karbowskiej-Berent *Zagrożenia biologiczne w archiwach i bibliotekach kościelnych – jak diagnozować i zapobiegać*, oraz Doroty Jutrzenki-Supryn *Profilaktyka konserwatorska – bezpośrednie zabezpieczenie woluminów (pudła, obwoluty, nauka ostrożnego manipulowania zabytkiem)*. Uczestnicy spotkania wzięli udział w praktycznych warsztatach rozpoznawania zagrożeń i sposobach likwidowania lub niedopuszczania do powstawania tych szkodliwości. W części pokazowej wykorzystano dokumenty wyjątkowo zniszczone, z dużą ingerencją w strukturę obiektu grzybów, owadów, gryzoni, a także nieumiejętnej, często ignoranckiej działalności człowieka. Każdy rodzaj zniszczeń został dokładnie scharakteryzowany, poparty konkretnym przykładem, z równoczesną sugestią do formy i sposobu zabezpieczenia zniszczeń i ochroną przed dalszą degradacją obiektu. Pokazano również te dzieła, które pomimo głębokiego uszkodzenia biologicznego, mechanicznego lub innej formy dewastacji, udało się odzyskać i przywrócić pierwotną strukturę.

Połączenie wiedzy teoretycznej z praktycznymi wskazówkami było znakomitą okazją do zadawania pytań prelegentom, którzy podczas trwającego sympozjum towarzyszyli słuchaczom udzielając na bieżąco wyjaśnień, porad, służąc konsultacjami i chętnym inicjowaniem dyskusji. Spotkanie to uświadomiło zarówno bibliotekarzom jak i konserwatorom sztuki wiele pokrewnych przedsięwzięć dokonywanych na książkach i dziełach

dla ochrony dóbr kultury i zachowania dziedzictwa narodowego dla dobra obecnych i przyszłych pokoleń. Mamy nadzieję, że toruńskie spotkanie otworzy drogę do dalszej współpracy bibliotekarzy i konserwatorów sztuki. Szczególne podziękowanie należy złożyć pracownikom Zakładu Konserwacji Papieru i Skóry Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, którzy mimo licznych obowiązków odpowiedzieli pozytywnie na zaproszenie Federacji Bibliotek Kościelnych Fides.

II. 1. Dokument przeznaczony do konserwacji. Fot. Maria Kycler